

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI

J. Tğm. Sedat YARALI*

Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin işleyişinin, Osmanlıdan miras kalan bir zihniyetin de değiştirilerek, gerçek demokrasinin yerleştirilmesi çabası çerçevesinde şekillendiğini görüyoruz. Osmanlı döneminde demokrasi ya da demokratik kurumlar, bir grup aydın kadronun mücadelesi ve yönetici elitin kendi belirlediği miktarda sunduğu ölçüde var olmuştur. Demokrasinin bir halk tabanının isteği ile değil, tabanın tavana sunduğu bir ikram şeklinde olması, halkta yerleşik olan pederşahi devlet düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde halk, çok güvendiği ve her şeyini teslim ettiği baba devletin kendisine sundukları ile yetinmek zorundadır. Demokrasinin halk egemenliği olduğunu, halkın isteği ve desteği olmaksızın ayakta duramayacağını bilen ve halkta bir demokrasi bilinci oluşturmak isteyen aydın ve iktidara muhalif kadrolar ise, bir tehdit unsuru olarak algılanarak, gayriresmî ve yasal olmayan yollardan temizlenmişlerdir. Otoriter iktidar odakları, liderlerinin ve gruplarının isimleri değişerek, hemen hemen birbirinin aynısı olan uygulamalarıyla iktidarlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu kadroların otoritelerini ve iktidarlarını sürdürmek için izledikleri en çok kullanılan yol ise, muhalif olabilecek kadroların belirlenmesi ve ortadan kaldırılmasıdır. Böylece rakipsiz / muhalefetsiz bir şekilde yönetimi ellerinde bulundurmuşlardır.

Biz bu demokrasi ve iktidar mücadelesini, İTC döneminde net bir şekilde, izleyebilmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlûbiyetle çıkması ve işgal kuvvetlerince ülkenin yer yer işgal edilmeye başlanması üzerine başlayan var olma mücadelesi, 1922'ye gelindiğinde, başarı ile sonuçlandırılmıştı. Hâkimiyeti milliye sloganı ile yola çıkan Millî Mücadele'nin kahramanları, gerçekten de bu söylemlerine bağlı kalmışlardı. Tıpkı Ahmet Demirel'in dediği gibi, bu dönemde Türkiye, dünyanın en ileri temsilî demokrasilerinden birine sahipti. Toplumun değişik kesimlerinin temsil edildiği, demokratik ve çoğulcu bir yapıya sahipti.

Bu dönemde, (Birinci Mecliste) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmadan önce bazı grupların¹ var olduğunu görüyoruz. Böyle çeşitli grupların varlığını, oluşturulacak yeni anayasa hakkında değişik görüşlerin olması ile açıklayabiliriz. 1921'e gelindiğinde M. Kemal Paşa, 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG)nu kurmuştur. Grubun asıl teşekkül sebebi, M. Kemal'in iktidarı denetleyecek bir muhalefetin varlığını ve bir denetim mekanizmasının kurulmasını istemesidir. Böylece kişisel egemenlik ya da bir tek parti idaresini engellemek ve

J. Eğt. A. K. Işığı /Aydın¹ Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, c.2, İstanbul, Millî Eğitim Basım Evi, 1969, s.594.

hâkimiyeti milliyeyi egemen kılmak için ayrı bir grup oluşturulmasına olanak sağlamıştı.

İkinci Grup, muhalefetini esas olarak, iç politikada kurumlaşma eğilimi gösteren otoriter yapıya yöneltmiştir. Kişi tahakkümüne karşı tavır almış, Meclis egemenliği kavramına dayanarak, her türlü kişisel yönetime karşı tepki göstermiştir.²

İkinci Grubun kurulması üzerine, Birinci Grup da kendi yapısında ve işleyişinde düzeltimler yapmış, iç tüzüğünü yenileyip, örneğin uzmanlık kurulları oluşturarak etkinliklerini genişletmiştir.³ Daha muhalefetin kurulması ile birlikte, M. Kemal'in grubu muhalefet denetimi altında hem kendi yapısında yeniliklere gitmiş hem de demokratik kurumlar işletilerek, hâkimiyeti milliyeyi güvence altında tutulmuştur.

Nihayet, seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır. TBMM'nin yeni dönemi için yapılan iki dereceli seçimlerde, M. Kemal Paşa Birinci Grup üyelerinin kazanması için büyük bir çaba harcamıştır. Nisanda 9 Umde bildirilerini yayımladığı gün, bütün örgüte çıkardığı bir çağrıda şunları söylemektedir: "... Eğer umduğumuz gibi, Müdafaii Hukuk Örgütümüzün seçtiği ve güvendiği kişiler ulusun oyunu alırlarsa, önümüzdeki BMM'de Halk Fırkası(HF) adı altında ülkenin yönetimi ve sorumluluğunu üstlenecektir." Anlaşılabileceği üzere M. Kemal, demokrasinin işleyebilmesi için muhalefet edebilecek bir grubun da seçimlere girmesini sağlamıştır. Seçimler A-RMHG/HF adaylarının kesin zaferi ile sonuçlanmıştır.⁴

Mustafa Kemal şimdi, siyasal mücadelenin gelecek evrelerine hazırlanıyordu. A-RMHC Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde yeterlilikle işe yaramıştı; fakat şimdi yeterli değildi. Onu gerçek bir siyasi parti hâline getirmek işine koyuldu. 9 Eylülde seçimden önce basına bildirdiği gibi, HF kurulmuştur.⁵ Böylece, söyleminden hiç düşürmediği demokrasiyi Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihine damgasını vuracak şekilde yerleştirmek için ilk adım atılmış oldu.

1922'de saltanatın kaldırılması ile başlayan demokratikleşme mücadelesinde sıra rejimin adının konulmasına ve daha köklü reformların uygulanmasına gelmişti.

Türk ordusu Ulusal Mücadele'ye hayatî bir katkıda bulundu; ancak zaferden sonra kurulması gereken rejimin türü hakkında bir mutabakat yoktu.⁶ M. Kemal'in plânladığı rejim cumhuriyetti.

² Ahmet Demirel; "İkinci Grup", *Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995*, s.613.

³ Mete Tuncay; *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek - Parti Yönetiminin Kurulması, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1989*, s.47.

⁴ a.g.e.; s. 49-54.

⁵ a.g.e.; s.57.

⁶ FerozAhmad; *Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayın Evi, İstanbul, 1995*, s. 17.

Mustafa Kemal'in Meclise önerisi Cumhuriyet'in ilânıydı. (...) öneri kabul edildi.⁷ Kendisi cumhurbaşkanı, Fethi Bey TBMM başkanı oldu. başbakanlığa getirilen İsmet Paşa, aynı zamanda kendisine vekâleten Halk Fırkası(HF)ni fiilen yönetmekle de görevlendirildi.⁸ Birçok kişi alınan karardan hoşnut olmamıştı. M. Kemal'in bu şekilde hareket etmesinin sebebi belki de rejimin ilân edilmesine karşı çıkılabileceği endişesi idi. Zira, kendisine muhalif olabilecek kişilerin hepsi, tıpkı kendisi gibi Millî Mücadele'nin lider kadrosu idi ve en az onun kadar saygınlıkları vardı.

Cumhuriyet'in ilânı 29 Ekimde Mecliste kabul edildikten sonra M. Kemal Paşa ile Rauf Bey ve diğer Millî Mücadele liderleri arasındaki güven bağları daha da zayıflamış, taraflar nezdinde karşılıklı şüpheler doğmuştu. Gazi, Rauf Beyin cumhuriyete karşı olduğundan, hilâfeti muhafaza etmek istediğinden şüpheleniyordu.

Artık, istediği gibi Cumhuriyet'i ilân eden M. Kemal'in önünde bir engel daha vardı. O da hâlâ saygın ve güçlü bir kurum olan halifeliğin varlığı idi. Tam manası ile demokrasiyi yerleştirebilmesi için karşısındaki güç odaklarını birer birer ortadan kaldırması gerekiyordu. Nitekim, sıra halifeye gelmişti bile.

Rauf Bey Temmuz 1922'de yaptığı bir konuşmasında şöyle diyordu:

"... Bizde vaziyet-i umumiyeyi tutmak güçtür. Bunu ancak herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilafettir..."⁹

M. Kemal de aslında saltanat ve hilâfeti kaldırarak bu ulaşılamayacak makamın yerine demokrasiyi yerleştirmiştir. Halkın altı yüz küsur yıldan beri bağlı olduğu saltanat, Millî Mücadele'nin hemen sonunda, uygun siyasî şartlar neticesinde kaldırılmıştı. Ancak çekeceği tepkinin bilincinde olan M. Kemal, bunu yaparken saltanatı hilâfetten ayırmış ve hilâfeti geçici bir süre daha yerinde bırakmıştı. 1924'e gelindiğinde, otoritesi iyice yerleşen M. Kemal, demokrasi yolunda önemli bir adım olarak artık hilâfeti kaldırabilirdi.

1 Kasım 1922 - 3 Mart 1924 tarihleri arasında, Türkiye'de saltanatsız "sözde" bir halifelik sürdürülmüştü.¹⁰ M. Kemal'in önderlik ettiği yenilikçiler Meclis ve hükümeti kontrolleri altında tutmakla beraber, demokrasi için halifeliğin her zaman bir tehlike teşkil ettiğini biliyorlardı. Bu sebeple, M. Kemal halifeliğe karşı vaziyet aldı ve 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılarak halife ülkeden sürüldü.¹¹ Hükümetin (cumhurbaşkanının) konuyu fırka grubunda bir karara bağlatmadan önce, basın, üniversite ve ordudan destekler¹² aradığını görüyoruz. M. Kemal Paşanın yaptığı bu nabız

⁷ Erik Jan Zürcher; *Millî Mücadelede İttihatçılık Bağlam Yayınları*, İstanbul, 1995, s. 195.

⁸ Tuncay; s. 52.

⁹ Bernard Lewis; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.257.

¹⁰ Tuncay; s.70.

¹¹ Kemal H. Karpat; *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.57-58.

¹² Tuncay; s.88-89.

yoklamalarından ve sağlanan destek ve anlaşmalardan sonra halifelik kaldırılabilmişti. Elindeki güç ve otoriteye rağmen, ancak böyle destekler temin ettikten sonra halifeliği kaldırması, onun kamuoyu desteğine ve demokrasiye olan inancını ve bağlılığını göstermektedir. Ancak, ciddî bir muhalefetle karşılaşmayan Paşa, demokrasi yolunda önemli bir engeli daha aşmış bulunuyordu.

Hilâfeti kaldıran M. Kemal, İslâmî Ortodoksluğun tahkimatlı kuvvetlerine ilk açık taarruzu yapıyordu. Ulema, geçmişte birçok kere reformcuların vşvru gecMvrmış veya bozmuştu; M. Kemal, onların kendi devrimini engellememesi gereğinde kararlı idi. Hilâfetin kaldırılması onların bütün hiyerarşik örgütüne ezici bir darbe indirdi.¹³ İç siyaset düzeyinde, halifeliğin kaldırılması, hiç kuşkusuz M. Kemal Paşanın halk egemenliğine doğru yürümesiyle yakından ilgilidir.¹⁴

1923 Seçimleri'nin ardından, gittikçe daha da artan bir şekilde otoritesini yerleştirmeye çalışan HF'nin bu uygulamaları karşısında, onun artık denetlenmesi gerektiğini düşünen M. Kemal muhaliflerin bir fırka teşkiline ve demokratik bir kurum olan muhalefetin kurulmasına olanak sağlamıştı.

Mecliste, İsmet Paşa Hükümeti ile muhalifler arasında çıkan bir tartışma da Kasım 1924'te İmar ve İskân Bakanlığı hakkında verilen gensoru ile ilgilidir. Hükümetin, Yunanistan'dan gelen Müslümanları, Rumların terk etmek zorunda kaldıkları taşınmazlara yerleştirme şekli üzerinde olan tartışma bağlamında kesin bölünme oldu.¹⁵

Kasım 1924 başında, İsmet Paşa Kabinesine verilen gensoru müzakeresinin çok şiddetlendiği sırada Kazım Karabekir Paşanın ve Ali Fuat Paşanın ordu komutanlıklarından aynı zamanda Meclise dönmeleri, Meclisteki muhaliflere katılmaları üzerine Gazi, aralarında bir tertip mevcudiyetinden, orduyu ele alarak harekete geçmek isteyeceklerinden şüphelendi.¹⁶ M. Kemal bir Paşalar Komplosu'ndan¹⁷ kuşkulanarak kendisine bağlı komutanları Meclisten çekip ordu üzerindeki denetimini pekiştirmiştir.

Yeni yasaya göre, devlet memuriyeti ve mebusluk bir kişide toplanamayacağı için, mebus kalmayı tercih eden muhalif askerler, askerlik görevlerinden ayrılmışlardı. Askeriyeyi siyasetten uzak tutma politikasını güttüğünü söyleyen M. Kemal, kendisine bağlı komutanları, bilhassa Fevzi (Çakmak) Paşayı askerî görevlerine gönderip, asker kimseleri Meclisten ayırarak demokratik bir hamle daha gerçekleştirmiştir.

¹³ Lewis; s.264.

¹⁴ Tuncay; s. 72.

¹⁵ Zürcher; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.245.*

¹⁶ O. Okyar-M. Seyitdanlıoğlu; *Fethi Okyar'ın Anıları, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.39.*

¹⁷ Nutuk; "Paşalar Komplosu", s.852.

Yeniden doğan örgütlü muhalefet hareketi, bir bakıma İkinci Grubun yeni dönemde ve yeni koşullar altında filiz vermesi olarak da yorumlanabilir.¹⁸

17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Fırkanın başkanlığına K. Karabekir Paşa, ikinci başkanlığına Dr. Adnan (Adivar) Bey ve Rauf (Orbay) Bey, genel sekreterliğine Ali Fuat (Cebesoy) Paşa getirildiler. Bu yeni parti, yapay ya da danışıklı bir parti değildi. Böylece Cumhuriyet döneminin ilk çok partili rejim deneyi başlamış oluyordu.

17 Kasımda TpCF'nin resmen kurulduğunu haber veren ertesi günkü gazeteler, hemen ittihaççılarla ilişkiler sorununu kurcalamaya başlamışlardı. Gerçekte, TpCF'nin kurulduğu gün basına açıklanan fırka beyannamesi ve programı, özünde, gerek siyasal gerek ekonomik anlamıyla liberal demokrasiyi savunan belgelerdi. (...) Gerçi, iktidara geldikten sonra tüm yönetimler söylemlerinden uzaklaşıyorlar; ama yine de tarihsel süreç içinde, TpCF'lilerin ciddî manada sivil, liberal ve demokratik yönetim yanlısı olduklarını görüyoruz.

Terakkiperver Partinin dayandığı esas fikir, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin Millet Meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı endişesi idi. Hiç şüphesiz M. Kemal de böyle otoriter bir rejimin oluşmaması, demokrasinin işleyebilmesi için muhalefeti ve çok partili hayati destekliyordu. TpCF, aslında lâik tutumu açıkça belli olan hükümetin müdahalesine karşı dini korumak düşüncesi etrafında birleşiyordu.¹⁹

TpCF'nin beyannamesi ve programından, cumhuriyeti, demokrasiyi, liberalizmi ve millî hâkimiyeti benimsediğini ve en büyük tehlike olarak istibdat rejimini gördüğünü anlıyoruz.²⁰

ismet Paşa 21 Kasım 1924'te sağlık sorunları sebebiyle başvekillikten istifa etti. Yerine kurulan Ali Fethi Bey Kabinesi, öncekinden belirgin bir biçimde daha ılımlıydı ve herhalde yeni fırkanın çekiciliği karşısında CHF'nin daha çok çözümlenmesini önlemek amacıyla kurulmuştu.²¹

Kendisini ziyaret eden Times Gazetesi Muhabiri Mahsusuna bir mülakat veren Cumhurreis M. Kemal Paşa: "Terakkiperver Fırkanın programında mevcut maddelerle, CHF umdelerinden hariç ve münakaşaya mevzu olmaya değer esaslı bir fikir ve prensip görülmüyor (...) Efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkar olmak öteden beri tabî ve umumî bir telâkkidir.

¹⁸ Mete Tuncay ve diğerleri; "Çağdaş Türkiye", Türkiye Tarihi, c.4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s.98.

¹⁹ Karpaz; s.59-60.

²⁰ Rauf Orbay; Cehennem Değirmeni "Siyasî Hatıralarım", Emre Yayın Evi, İstanbul, 1993, s.165-167. Stanford J. Shaw - E. Kural; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.2, e Yayınları, İstanbul, 1983, s.452. TpCF'nin beyannamesi, programı, nizamnamesi için bk. Zürcher; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.167-181.

²¹ Tuncay; s.110-111. Zürcher; Mod. Tür. Tar., s.246.

(...) Millî hâkimiyet asla tehlikeye maruz değildir..." demekteydi. M. Kemal'in partinin büyümesine yol vermesinin bir nedeni de cumhuriyette muhalefetin çok zayıf olması yüzünden halk kitlelerini ardından sürükleyemeyeceğine olan inancıydı. Ancak, yeni parti, politik yelpazenin her tarafından öylesine coşkun bir taraftar kitlesi topladı ki M. Kemal ve arkadaşları kısa zamanda yanıldıklarını anladılar. Partinin sonunu hazırlayan da parti etrafında cumhuriyet karşıtlarının toplanması olmuştur.²³

M. Kemal'in Nutku'nda: "Cumhuriyet kelimesini telâffuzdan dahi içtinab edenlerin, cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin teşkil ettikleri fırkaya cumhuriyet hem de terakkiperver cumhuriyet unvanını vermeleri nasıl ciddî ve ne dereceye kadar samimî telâkki olunabilir (...) Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırkaya, muhafazakâr unvanı altında meydana çıksaydı belki manası olurdu. Fakat, bizden daha cumhuriyetçi ve daha terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları bittabi doğru değildir." demektedir. Ayrıca TPCF'yı irtica ve isyan tertip ve teşviki ile itham etmektedir.²⁴

M. Kemal Paşanın 10 - 15 Aralık tarihlerinde Vakit gazetesinde yayımlanan günlük parçalarında: "Biz, hedefimizin ulviyetine, yolumuzun doğruluğuna eminiz (...) fikrî ve fiilî kusur ve noksanlarımızı görüp hayırhane ihtar edilmesine memnun oluruz. Ama kötüye kullanmak ve yorumlamak yoluyla bizi engellemek isteyenler ya hain ya da gafildir (...) haksız ve insafsız eleştirilere karşı hoşgörülü değilsek, sert davranıyorsak, bunun nedeni ülke ve ulus çıkarlarını her şeyin üstünde görmemizdir." diyordu. Onun gözünde muhalefeti destekleyen İstanbul basını, ulusun gereksinimlerini anlayamadığı ve kötü niyetle hareket ettiği için, yalnızca yapay bir kamuoyu oluşturmaktadır. Böylelikle de muhalefetin tümü, gerçekleri göremediği ölçüde gafil, görüp de doğru politika çizgisini engellemeye çalıştığı ölçüde ise haindir. İşte bu "gaflet ve hıyaneti" temizleme fırsatı Takriri Sükun Kanunu ile doğacaktır.²⁵

13 Şubat 1925'te Şeyh Said Ayaklanması patlak verdi. Takriri Sükun döneminin başlaması da Şeyh Said Ayaklanması vesilesi ile olmuştur.

Şeyh Said Ayaklanması'nın niteliği hakkında ağırlık kazanan resmî görüş, "irtica ve karşı devrim" olduğu yönündedir.

Ayaklanmanın genişlemesi üzerine hükümet bir ay müddetle sıkıyönetim ilân etti. Nitekim, 2 Mart 1925'te yapılan CHF Grup Toplantısından sonra Fethi Bey istifa etti. Cumhurbaşkanı'nın kabinesinin teşkiline görevlendirdiği İsmet Paşanın kurduğu yeni hükümetin getirdiği ilk özel tedbir, Takriri Sükun Kanunu oldu. Diğer özel tedbir de milletin ve

Orbay; s. 7 75. Mustafa Kemal Paşanın The Times Gazetesi Muhabiri McCartney ile mülakatının tam metni için bk. Zürcher; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, s. 182-185.

²³ *Shaw - Kural; s.452.*

²⁴ *Nutuk; s.889, 892-893.*

²⁵ *Tuncay; s. 133.*

cumhuriyetin güvenliğini bozacak propaganda ve davranışların cezalandırılması için çalışacak olan İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasıydı.²⁶

M. Kemal de Nutku'nda, Takriri Sükun Kanunu'nun "gerekli ve yasal" bir uygulama olduğunu ifade ederek savunuyordu.

Takriri Sükun Kanunu tek maddelikti:

"Madde 1 - İrtica ve isyana, memleketin içtimaî nizamını, huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlâl eba bilumum teşkilât ve tahrirat ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı, hükümet, reis-i cumhurun tasdiki ile, re'sen ve idareten men'e mezundur.' 2. madde kanunun yayımlandığı gün yürürlüğe gireceğini, 3. madde Bakanlar Kurulunca yürütülmesini öngörür."²⁷

Ayrıca, İstiklâl Mahkemelerinin üyeliklerine, Meclisteki her mebus seçilebiliyordu. Takriri Sükun Kanunu kabul edildikten sonra, ilk tutuklamalar gazetecilere yönelik yapıldı. Muhalif tüm basın organları, kanuna dayanarak kapatıldı ve gazeteciler tutuklandılar. Yargılanan gazeteciler, duruşmaların sonuna doğru, cumhurbaşkanına aflatırını isteyen bir telgraf çektiler. M. Kemal de Mahkeme Başkanlığına gönderdiği telgrafta, "Cumhuriyet'e bağılılıklarını ve pişmanlıklarını açıklayarak aflatırını isteyen gazetecilerin bu davranışlarının dikkate alınmasının uygun olacağını hatırlattı." Yargılamalar sonucu gazetecilerin "devlet otoritesini sarsacak isyana yol açmak" suçunu işlemediklerine karar verildi.

Şark İstiklâl Mahkemesi, ayaklanmada rol oynadığını ileri sürerek 25 Mayıs'ta TpCF'nin, mahkemenin görev alanına giren bölgelerindeki şubelerinin kapatılmasını valilerden istedi ve istek derhâl yerine getirildi. Diğer yandan, Ankara İstiklâl Mahkemesi de nisan ayında TpCF'nin İstanbul'daki şubelerinde yaptırdığı aramalarda ele geçirilen belgelerden hareketle, partinin programında yer alan "dine hürmetkar" olduğu yolundaki hükmün gericiği kışkırttığına ilişkin hükümetin dikkatini çekmişti.²⁸ Takriri Sükun Kanunu'nun ve İstiklâl Mahkemelerinin verdiği güçle, sonunda, TpCF'nin kapatılmasına 3 Haziranda karar verildi.²⁹ M. Kemal, TpCF'nin kapatılmasını, "Hükümet ve Meclis fevkalâde tedbirler almaya lüzum gördü, Takriri Sükun Kanunu'nu çıkardı, istiklâl Mahkemelerini faaliyete geçirdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denen muzır teşekkülü siyasiyi seddetti."³⁰ cümleleriyle olumlu bir faaliyet olarak göstermekteydi.

Yeni fırka üzerinde asıl tartışma programındaki; "hissiyatı diniye"den bahseden fıkra üzerinde koptu. "Bu fıkranın bütün irticaî unsurları tahrik edeceği meydanda idi. Gerçi bu kayıt olsa da olmasa da Cumhuriyet devri

²⁶ Okyar - Seyitdanlıoğlu; s.41-42.

²⁷ Başvekil İsmet Paşanın gerekçesi ve Takriri Sükun Kanunu'nun metni için bk. Zürcher; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, s. 185-186.

²⁸ M. Tuncay vd.; s.101.

²⁹ Partinin feshedilmesine ilişkin hükümet kararı için bk. Zürcher; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, s.186-187.

³⁰ Nutuk; s. 893.

boyunca ne zaman bir muhalefet hareketi uyansa onun başlıca kuvveti, liderler istese de istemese de irtica olması tabii idi."³¹ Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi, yeni parti irticaî yapısıyla cumhuriyet ve demokrasiyi tehdit etmiş ve sonunda kapatılması gerekmişti.

Takriri Sükun Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklâl Mahkemelerinin kurulması, demokrasi yolunda atılan tüm olumlu adımların kötüye kullanılmasına çalışan çevrelerin önüne bir set çekmiştir.

Eski kurum, yasa ve simgelerin yerine yenilerini koyma süreci halifelğin, dinsel eğitim ve yargının kaldırılmasıyla tamamlanmış değildi. Takriri Sükun Kanunu yardımıyla çeşitli toplumsal düzeltim girişimleriyle bu çizgi sürdürülmüştür. M. Kemal, Takriri Sükun Kanunu'nun yardımıyla plânladığı köklü reformları gerçekleştirebilmiştir.

Mahkemelerin görevi, resmen 7 Mart 1927'de sona erdi. Takriri Sükun Kanunu iki yıl daha yürürlükte kaldıysa da işletilmedi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkış sürecinde lider kadronun sloganı "Hâkimiyet milletindir." idi. Cumhuriyet ilân edildiğinde de ifade edilen "Cumhuriyet halk için vardı ve halkın tarafındaydı." Halk için var olduğunu söyleyen kadro, Halk Partisi adıyla gruplaşmış ve yavaş yavaş cumhuriyet ve demokrasiyi yerleştirmeye çalışmışlardı. Mustafâ Kemal'in ifade ettiği "bütün toplum kesimlerini kapsayan bir halk partisi" olmaya çalışmışlardı. ATATÜRK devrimlerinin asıl yerleştirme süreci Takriri Sükun Kanunu ile başlayan dönemde gerçekleştirildi. Takriri Sükun Kanunu ile iktidar kadrosu devrimlerini tamamıyla yerleştirmeye başladı ve çok partili siyasî hayat gibi demokratik denemeler doğma aşamasında irticaî nedenlerle ortadan kaldırılmak zorunda kalındı.

M. Kemal, Takriri Sükun Kanunu'nu, ülkenin huzur ve sükunu için yasal ve gerekli bir yetki diye tanımlamıştır.

ATATÜRK; "Biz öyle bir idare, öyle bir rejim istiyoruz ki bu memlekette padişahlığa taraftar olanlar dahi bir fırka kursunlar." sözleriyle samimiyetini ortaya koymuş; fakat onun bu isteği ve bu yolda attığı adımlar eski yönetim taraftarlarınca kötüye kullanılmaya çalışılmıştır.

1923'te rejimi kuran kadrolar tüm gayretleriyle cumhuriyet ve demokrasiyi yerleştirmek için mücadele verdi. Kemalistler, eski düzene karşı bir devrim yapma süreci içindeydiler ve demokrasi belki de bu sürecin sonunda ortaya çıkabilecek bir şeydi.³² Bu dönemdeki rejim için "Otoriterliği nedeniyle hoşgörüsüzdür; ama kendisini demokratik bir toplum ve devlet düzenine geçişte bir ara dönem olarak algılamıştır."³³ 1930'da bir muhalefet partisi (Serbest Cumhuriyet Fırkası) ortaya çıktığında bastırılmış muhalefet

³¹ Falih Rıfkı Atay; *Çankaya, Bateş Yayınları, İstanbul, 1984, s.395.*

³² Ahmad; *İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.160.*

³³ Bülent Tanör; *Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.325.*

duyguları öylesine coşkun bir şekilde ortaya çıkmıştı ki bu girişim de bir tehlike hâline dönüşmüş ve hemen ortadan kaldırılmıştı. Bu geçiş rejiminin, Demokrat Partinin kurulması ve siyaset sahnesine çıkması ile sona ermiştir.

1 Kasım 1945'te, TBMM'nin açış konuşmasında "Bütün devrimler yine de bir diktatörlük rejiminin eseri olarak meydana gelmemiş, hepsi BMM'nin kanunlarıyla kurulmuş ve tepkileri BMM'nin denetleri ve hesap sorumluları önünde verilmiştir."³⁴ diyen İsmet İnönü'nün bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere, geçiş sürecinde olsa bile cumhuriyet ve demokrasi için ciddî ve samimî bir mücadele verilmiştir. Ortada bir muhalefet olmadığı hâlde seçimlerin dört yılda bir tekrarlanmış olması, demokratik yapının devamı ve halka demokrasiyi benimsetmek için verilen mücadeleyi çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır.

S. Kili'nin dediği gibi, "ATATÜRK Devrim Modeli, yıldın yöntemini reddeder, özünde barışçıdır."³⁵ Her ne kadar Takriri Sükun Kanunu bir baskı dönemi gibi görülse de Nutku'nda, Takriri Sükun Kanunu için, "Biz o tedbirleri, milletin medenî ve içtimaî inkişafında istifadeli kıldık." diyen M. Kemal'in devrimlerini tanımlamak için, belki Şevket Süreyya Aydemir'in ifadelerini kabul etmek daha doğru olur: "İnkılâp halkın yararına olanları halka rağmen, fakat halk için, halka getirmek işidir." ATATÜRK devrimleri bu zihniyet içinde tüm engelleme çabalarına ve muhalefete rağmen, milleti medenî ve çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkartacak azim ve kararlılıkla uygulanmıştır.

Kaynaklar

AHMAD, Feroz; İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

AHMAD, Feroz; Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayın Evi, İstanbul, 1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, c.2, İstanbul, Millî Eğitim Basım Evi, 1969.

AT AY, Falih Rıfki; Çankaya, Bateş Yayınları, İstanbul, 1984.

DEMİREL, Ahmet; "İkinci Grup", Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

GENCER, A. İ. - ÖZEL, S.; Türk İnkılâp Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

KARPAT, H. Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

³⁴ *Tuncay*; s. 340-341.

³⁵ *Kili*; s.212.

KİLİ, Suna; ATATÜRK Devrimi "Bir Çağdaşlaşma Modeli", İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.

LEVVİS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

OKYAR, O. - SEYİTDANLIOĞLU, M.; Fethi Okyar'ın Anıları, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999.

ORBAY, Rauf; Cehennem Değirmeni "Siyasî Hatıralarım", Emre Yayın Evi, İstanbul, 1993.

SHAW, Stanford - Kural E.; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.2, e Yayınları, İstanbul, 1983.

TANÖR, Bülent; Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

TUNCAY, Mete; Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek - Parti Yönetiminin Kurulması, TVY Yayınları, İstanbul, 1999.

TUNCAY, Mete ve diğerleri; "Çağdaş Türkiye", Türkiye Tarihi, c.4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.

ZÜERCHER, Eric Jan; Millî Mücadelede İttihatçılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

ZÜERCHER, Eric Jan; Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

ZÜERCHER, Eric Jan; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 2003